

Justyna Sprutta

Królewskość Maryi w ikonach

Salvatoris Mater 6/3, 126-130

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Królewska godność Matki Bożej zaakcentowana jest także w ikonach, chociaż rzadko w sposób dosłowny. Prawosławie wiąże Jej królewskość z majestatem Jezusa Chrystusa jako Króla. Dzieje się tak dlatego, że w prawosławiu – jak stwierdza W. N. Łosski - *nie ma [...] mariologii jako odrębnego przedmiotu teologii. Tajemnica Bogurodzicy stanowi istotny element chrystologii*¹.

1. Maryja jako Sofia

W ikonach „Sofia” centralne miejsce zajmuje anioł interpretowany jako Mądrość Boża. W Tradycji figurą tej Mądrości jest obraz Słowa Wcielonego, Ducha Świętego, energii trynitarniej (w palamizmie), ale Mądrość ta, posiadająca purpurowe oblicze i ręce, ma swój obraz także w Kościele lub – co istotne, gdy chodzi o tematykę niniejszego opracowania – w Maryi². Jeżeli Mądrość tę interpretuje się jako zobrazowaną w osobie Matki Bożej, wtedy także purpurowa karnacja ciała Sofii wskazuje potencjalnie

Justyna Sprutta

Królewskość Maryi w ikonach

SALVATORIS MATER
6(2004) nr 3, 126-130

na królewską godność Maryi. Nie tylko purpura oblicza i rąk akcentuje w takiej interpretacji danego wizerunku tę godność, lecz także królewskie atrybuty, bowiem Mądrość ma na głowie koronę, a w ręku berło³.

O Maryi, w której wyraża się Mądrość Boża, P. Florenski pisze w następujący sposób: *W Niej łączy się siła sofianiczna, czyli anielska, z ludzką pokorą, dobra wola Boga wobec ludzi i śmiałość nas, śmiertelnych, w stosunku do Boga. Matka Boża stoi na granicy dzielącej stworzenie i Stwórcę*⁴. Uwzględniając tę opinię, należy podkreślić, że Maryja posiada moc kosmiczną, jest „Panią wszechświata” (gr. *he panthon Basilissa*), w Niej stworzenie kontempluje Tajemnicę Boga⁵. „Pani wszechświata” nie jest jedynym imieniem Maryi, wskazującym na Jej królewską godność. W sporządzonej w latach 1730-1734 na górze Athos słynnej *Hermenei* Dionizy z Furny nakazuje umieszczać na ikonach

¹ Cyt. za: T. ŠPIDLÍK, *Dusza rosyjska*, tł. E. Pieciul, Poznań 2002, 16.

² P. EVDOKIMOV, *Sztuka ikony. Teologia piękna*, tł. M. Żurowska, Warszawa 1999, 287-288.

³ TAMŻE.

⁴ P. FLORENSKI, *Stołp XI*, List 10, 358, cyt. za: T. ŠPIDLÍK, *Mysł rosyjska. Inna wizja człowieka*, tł. J. Dembska, Warszawa 2000, 415.

⁵ T. ŠPIDLÍK, *Mysł rosyjska. Inna wizja człowieka...*, 415.

takie imiona Matki Bożej, jak np. „Królowa Świata” (*he Pantanassa*) czy „Władczyni” (*he Despoina*)⁶.

2. Tronująca i będąca Tronem

Na królewską godność Matki Bożej wskazują w sposób dosłowny wizerunki, które ukazują Ją jako zasiadającą na tronie, najczęściej z Dzieciąciem w objęciach. Ikony te uobecniają *Theotokos* jako „Królową Niebios”⁷. Po obu stronach tronu Maryi znajdują się często aniołowie, niekiedy także święci, którzy chylą się ku Matce Bożej w geście adoracji. W takim ujęciu Matka Boża została ukazana np. na synajskiej ikonie z przełomu VI i VII wieku z klasztoru Św. Katarzyny, w którym to wizerunku w pobliżu Maryi stoją: św. Jerzy i św. Teodor, natomiast z tyłu archaniołowie⁸.

Tronująca Matka Boża znana jest także m. in. z tzw. ikon akatystowych, popularnie nazywanych „Akatystem”⁹. Należy tutaj wymienić chociażby ikonę „Krzak Gorejący”, na której Maryja w typie Hodegetria otoczona jest mocami niebiańskimi analogicznie do ukazania tychże mocy w ikonografii „Zbawiciel w majestacie”. Inne ikony akatystowe, ukazujące Matkę Bożą jako tronującą, to np. „Życiodajne Źródło”, czy „Góra Nie Ciosana Ludzkimi Rękoma”. W gronie wizerunków akatystowych sytuuje się też ikona o imieniu „Tobą raduje się całe stworzenie”. W centrum tego wizerunku znajduje się Matka Boża z Dzieciąciem. Otoczona mocami niebiańskimi, *Theotokos* zasiada na tronie, u którego podnóża został ukazany lud Boży. Symbolem kosmosu jest w tej ikonie wielokopułowa świątynia, okolona kwitnącymi drzewami. Ta zawarta w wizerunku „Tobą raduje się całe stworzenie” wizja stanowi obraz Niebiańskiej Jerozolimy, nowego nieba i nowej ziemi (Ap 21, 1), czyli przemienionego stworzenia¹⁰. W tej ikonie Raju Matkę Bożą okala wielka,

⁶ DIONIZJUSZ Z FURNY, *Hermeneja, czyli objaśnienie sztuki malarskiej*, tł. I. Kania, Kraków 2003, 285.

⁷ T. ŠPIDLÍK, *Mysl rosyjska. Inna wizja człowieka...*, 383. Por. I. JAZYKOWA, *Świat ikony*, tł. H. Paprocki, Warszawa 2003, 110.

⁸ I. JAZYKOWA, *Świat ikony...*, 110. Por. TAMŻE, il. 6.

⁹ Ikony akatystowe ilustrują ukazane w „Akatystcie” i innych dziełach hymnografii tytuły Matki Bożej. Fundamentalną ideą tego typu ikon jest sławienie Maryi. TAMŻE. Por. I. JAZYKOWA, *Podstawowe typy ikon Bogurodzicy w tradycji bizantyjsko-rosyjskiej oraz ich interpretacja teologiczna*, w: *Ikona liturgiczna. Ewangelizacyjne przesłanie ikonografii maryjnej*, red. K. PEK, Warszawa 1999, 96. Por. E. SMYKOWSKA, *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2002, 8. W ikonach akatystowych Matka Boża jest przedstawiana nie tylko w typie Hodegetria, ale także w typie Eleusa. Por. TAMŻE. Akatystowe ikony Matki Bożej powstały w ikonografii rosyjskiej na przełomie XVI i XVII w. TAMŻE.

¹⁰ TAMŻE, 118-119.

zewnątrzna aureola, wewnątrz której wznoszą się kopuły wspomnianej świątyni, stanowiącej symbol Kościoła powszechnego, który to Kościół sytuuje w swoim centrum tron majestatu Matki Bożej. Należy w tym momencie refleksji dodać, że ten materialny tron jest także symbolem Maryi będącej Tronem żywym¹¹.

Nierzadko w ikonach ukazujących Matkę Bożą siedzącą, np. na Jej tronie znajduje się czerwona poduszka, która jest poduszką z tronu bizantyjskich cesarzy, wskazującą na władzę królewską¹², także tron stanowi symbol panowania, zaś jego wysokość i masywność świadczy o potędze zasiadającej na nim osoby. Jednakże w ikonach tron cesarski zajmuje miejsce drugoplanowe, ponieważ prawdziwym i ponadto żywym tronem Jezusa Chrystusa jest Jego Matka.

Warto tutaj podkreślić, że zgodnie z mentalnością starożytnych godność matki mierzono wielkością jej syna. Odnosząc takie rozumienie do Jezusa Chrystusa i Jego Matki, należy wskazać, że skoro Zbawiciel jest Królem wszechświata, to także Maryi przysługuje tytuł Królowej jako partycypującej w panowaniu Boga nad Niebem i ziemią. Jednakże, jak mówi teologia wschodniochrześcijańska, by mógł panować nad światem jako Bóg-Człowiek, Jezus Chrystus musiał wpierw narodzić się w konkretnej czasoprzestrzeni z Maryi, zaś to narodzenie traktuje się także jako umieszczenie przez Maryję Zbawiciela na *tronie świata*¹³.

Tron i poduszka nie są w ikonach jedynymi symbolami świadczącymi o królewskiej godności Matki Bożej. Na królewskość Maryi wskazuje ponadto np. purpurowy maforion, tzn. okrywający Ją szal, na którym złocą się trzy gwiazdki symbolizujące trwale dziewictwo *Theotokos*. Dzięki bowiem temu, że Maryja stała się Matką Syna Bożego – jak mówi teologia wschodniochrześcijańska – posiadała godność królewską, którą wyraża m. in. maforion w kolorze purpury.

Purpura, świadcząca także o królewskiej godności Matki Bożej, nie jest tylko i wyłącznie kolorem Jej maforionu. W purpurowym kolorze ukazane jest np. w ikonach „Boże Narodzenie” łożo, na którym spoczywa zmęczona porodem *Theotokos*. W jeszcze innych ikonach, tym razem w wizerunkach o imieniu „Zwiastowanie”, Maryja często przedzie purpurę, a to przedzenie jest symbolem wcielania się Boga, „tworzeniem” natury ludzkiej Jezusa Chrystusa. W ikonach „Zwiastowanie” Matka Boża może zasiadać na tronie z poduszką i niekiedy także z podnóżkiem, gdzie tron symbolizuje królewską godność poczętego Syna, odnosząc się

¹¹ T. ŠPIDLÍK, M. I. RUPNIK, *Mowa obrazów*, tł. J. Dembska, Warszawa 2001, 129-131.

¹² TAMŻE, 102.

¹³ TAMŻE, 105.

także do Maryi, którą zwie się w *Akатыście* m. in. *tronem Króla*, tudzież *tronem Najświętszego, Tego, co jest nad Cheruby*. Poza tym królewskość Jezusa Chrystusa, w której partycypuje także Jego Matka, zostaje często zaakcentowana czerwonym kolorem pantofli Maryi, natomiast podnożek wskazuje na postawienie Matki Bożej ponad naturą anielską¹⁴.

3. Koronowana na Królową nieba i ziemi

Nie można mówić o królewskości *Theotokos* w ikonach bez wskazania na koronę jako na fundamentalną oznakę tej godności. W dobie okcydentalizacji ikon, tzn. wpływu chrześcijańskiej, religijnej sztuki Zachodu na sakralną sztukę Wschodu, Matka Boża ukazywana jest także w koronie lub diademie - oznakach godności monarszej. Wskutek tej destrukcyjnej dla kanonu ikon okcydentalizacji maforion zostaje niekiedy zastąpiony koroną, jednakże tego typu przedstawienia nie mają charakteru kanonicznego. Natomiast w ikonach napisanych zgodnie z kanonem Matka Boża ma na głowie maforion – znak macierzyństwa Maryi i Jej całkowitego oddania się Bogu, na którym to maforionie zostaje czasem umieszczona korona. Maforionu nie może zastąpić w ikonach napisanych zgodnie z kanonem nawet korona (lub diadem), mimo że zarówno korona, jak i diadem są „znakami” królewskości, ponieważ – jak twierdzi teologia wschodniochrześcijańska - godność królewska Maryi oparta jest wyłącznie na Jej Bożym macierzyństwie. Zatem, zgodnie z kanonem, korona (lub diadem) powinien znajdować się na maforionie, a nie na odkrytej głowie Matki Bożej¹⁵.

Na zakończenie tej refleksji należy wskazać na jeszcze jeden wizerunek – na ikonę niekanoniczną, ilustrującą królewską godność Maryi, a mianowicie na wizerunki o imieniu „Koronowanie Matki Bożej”¹⁶. Te niekanoniczne ikony, ukazujące koronację *Theotokos*, pojawiły się wskutek okcydentalizacji rosyjskiej ikonografii w XVIII w. Ukazują one Matkę Bożą w obłokach, zaś po Jej obu stronach znajduje się z krzyżem Jezus

¹⁴ M. JANOCHA, *Ikona Zwiastowania. Ikonografia Zwiastowania w sztuce chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu*, Poznań 2002, 10. Por. np. ikona pskowska „Zwiastowanie” z poł. XVI w., Muzeum Rosyjskie w Sankt Petersburgu. TAMŻE, il. 4.

¹⁵ Por. I. JAZYKOWA, *Świat ikony...*, 110. Jeżeli chodzi o sztukę bizantyjską, nawet wtedy, kiedy obrazowano Matkę Bożą ze stojącymi imperatorami, jak miało to miejsce np. na mozaikach Hagia Sophia w Konstantynopolu (co wyrażało wywyższyć Królestwa Bożego nad ziemskim), to umieszczano na głowie Maryi maforion, a nie koronę czy diadem. TAMŻE, 122-123.

¹⁶ Por. np. ikona „Koronowanie Matki Bożej” z Cepcewiczów Wielkich, z przełomu XVIII i XIX w., Muzeum Krajoznawcze w Równem. Il. 281, w: M. JANOCHA, *Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej. Problem kanonu*, Warszawa 2001.

Chrystus, trzymający w ręku koronę, albo Bóg Ojciec ze zwieńczoną krzyżem kulą ziemską, symbolizującą panującego nad światem Zbawiciela. W ikonach tego imienia pojawia się także Duch Święty w postaci gołębiczy, niekiedy wpisany w ośmioramienną gwiazdę na okręgu, gdzie liczba – osiem – symbolizuje w chrześcijaństwie zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, jak i zmartwychwstanie ludzkości w dniu sądu ostatecznego, natomiast okrąg jest symbolem wieczności Boga. Jeżeli chodzi o obłok, stanowi on symbol m. in. przyjętego przez Jezusa Chrystusa człowieczeństwa, jak też znak dziewictwa Jego Matki, której łono Go nosiło i wydało na świat¹⁷.

Dr Justyna Sprutta
Wydział Teologiczny Uniwersytetu A. Mickiewicza (Poznań)

ul. Targowa 9d/15
PL - 63-400 Ostrów Wielkopolski
e-mail: justynasprutta@o2.pl

La regalità di Maria nelle icone

(Riassunto)

La regalità di Maria non è presente in modo diretto e chiaro nelle icone orientali. Questa verità mariana è legata con l'idea della regalità di Cristo Pantocratore. Alcuni elementi di carattere regale si possa trovare nelle icone dette "Sofia". La dignità regale di Maria viene espressa nella presentazione di Maria sul trono (la Regina del cielo) oppure in quanto trono per il Cristo Re. Inoltre si può notare il motivo iconografico "incoronazione di Maria".

---

¹⁷ E. SMYKOWSKA, *Ikona. Mały słownik...*, 43-44.